ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ

«ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ,
ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ»
(Թիւ 10)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻՆ ՄԷՋ

ՎԱՂԻՆԱԿ Ծ. ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ
2026

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԱՐԱՄ Ա.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ
ՏԷՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՎՐԷԺ ԵՒ ՔԱՐԼԱ
ԵԱԳՈՒՊԵԱՆՆԵՐՈՒՆ,
ՈՐՈՆՔ ԿԸ ՀՈՎԱՆԱՒՈՐԵՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ
ՍՈՅՆ ԳՐՔՈՅԿԻՆ,
Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ԻՐԵՆՑ
ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԴՍՏԵՐ՝
ՎԱՆԱՅ ԵԱԳՈՒՊԵԱՆԻՆ

«ՅԻՇԱՏԱԿՆ ԱՐԴԱՐՈՑ
ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ ԵՂԻՑԻ»

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻՆ ՄԷՋ

Աստուածաշունչին մէջ Հայաստանի վերաբերեալ բազմաթիւ ակնարկութիւններ ունինք.-

1) Առաջին ակնարկութիւնը կը գտնենք Ծննդոցի 2-րդ գլուխին մէջ, ուր դրախտը[1] կը ներկայանայ

---

[1] Հոս յիշուած դրախտը, եւ ընդհանրապէս Հին Կտակարանին մէջ յիշուած դրախտը, նիւթական հասկացողութիւն ունի, մինչդեռ Նոր Կտակարանին մէջ դրախտը նիւթական հասկացողութիւն չունի: «Դրախտ»

Եդեմի մէջ տնկուած պարտէզ մը իբրեւ (Ծն 2.8)։ Իսկ այս պարտէզը, այսինքն՝ դրախտը կը գտնուէր Հայաստանի մէջ։ «Եդեմ» բառը կու գայ Եբրայերէն՝ «էի-տէն», կամ «էտէն» բառէն, եւ կը նշանակէ՝ «հրճուանք, հաճոյք, հաճելի»։ Այս առումով, երբ կը հաստատուի թէ

պարզապէս կը նշանակէ՝ պարտէզ։ Փաստօրէն անիկա բազմիցս կոչուած է «Եդեմի պարտէզ» (Ծն 2.8,15, 3.23), եւ երբեմն ալ սոսկ «պարտէզ» (2.9,10,16, 3.1,2,3,8,10։ 3.24)։ Յիշենք որ Պարսկերէնի մէջ «տիրա՛խթ» բառը կը նշանակէ՝ «ծառ, պտղատու ծառաստան»։ «Դրախտ»-ին մասին առանձին տես աւարտին (էջ՝ 26)։

պարտէզը, այլ խօսքով՝ դրախտը ուր Ադամ ու Եւա դրուեցան կը գտնուէր Եդեմի մէջ, ըսել կ'ուզուի, թէ անոնք կը գտնուէին հրճուանքի ու հաճելի կեանքի մը մէջ: Աստուածաշունչը կը հաստատէ թէ Աստուած այս պարտէզը, այլ խօսքով՝ դրախտը *«արեւելեան կողմը՝ Եդեմի մէջ տնկեց ու իր շինած մարդը հոն դրաւ»* (Ծն 2.8): Այստեղ «արեւելեան կողմը» ըսելով բնագիրը կ'ակնարկէ Հայաստան աշխարհին: Ուրկէ՞ գիտենք: Ասիկա նոյնինքն բնագիրը ցոյց կու տայ մեզի: Հոն կը կարդանք, թէ *«պարտէզը ջրելու համար Եդեմէն գետ մը կ'ելլէր ու անկէ*

չորս ճիւղի կը բաժնուէր: Մէկուն անունը Փիսոն է: Երկրորդ գետին անունը Գեհոն է: Երրորդ գետին անունը Տիգրիս է: Եւ չորրորդ գետին անունը Եփրատ է» (Ծն 2.10-15): Տիգրիս եւ Եփրատ գետերը ծանօթ են մեզի. ինչ կը վերաբերի Փիսոն եւ Գեհոն գետերուն, «անոնք Կուռ եւ Արաքս գետերն են», կ'ըսէ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան: Արդ, ո՞ւր կը գտնուի բոլխման ակը այս չորս գետերուն: Հայկական բարձրավանդակին մէջ. հոնկէ չորս գետեր կը բղխին եւ կ'երթան զանազան շրջաններ, եւ այդ չորս գետերը նոյնինքն բնագիրին մէջ յիշուած չորս գետերն են: Սա կը պարզէ

որ Եդեմի պարտէզը, այսինքն՝ դրախտը, կը գտնուէր Հայաստան աշխարհին մէջ։ Այս առումով, Ադամն ու Եւան կ'ապրէին Հայաստանի մէջ, որ կը նշանակէ, թէ Աստուած եւ մարդ առաջին երկխօսութիւնը Հայաստանի մէջ էր որ տեղի ունեցաւ. Արարիչ եւ արարած առաջին յարաբերութիւնը Հայաստանի մէջ ու Հայաստանէն սկսաւ. Ստեղծիչի ու ստեղծուածի հաղորդակցութեան առաջին հիմը Հայաստանի մէջ դրուեցաւ. ուստի՝ գիտնանք արժէ՛քը հայրենիքին։

2) Ջրհեղեղէն ետք կը տեսնենք որ Նոյեան տապանը *«Արարատ*

լեռներուն վրայ նստաւ» (Ծն 8.4): «Լեռներ» բացատրութիւնը յոգնակի ձեւով գործածուած է, որովհետեւ ամբողջ շրջանը կը կոչուէր «Արարատ» կամ «Արարատի երկիր», եւ «Արարատ» կամ «Արարատի երկիր» ըսելով կը հասկնանք Հայաստանը: Աստուածաշունչը ինք եւս ցոյց կու տայ թէ ամբողջ Հայաստան աշխարհը կը կոչուէր՝ «Արարատ» կամ՝ «Արարատի երկիր»: Օրինակ, Չորրորդ Թագաւորութեանց գիրքին մէջ կը կարդանք թէ ինչպէս Ադրամելէք եւ Սարասար սպաննելէ ետք իրենց հայրը՝ Սենեքերիմ, *«Արարատի երկիրը փախան»* (Դ.Թգ 19.35-37):

Քիչ ետք պիտի անդրադառնամ այս կէտին։ Եթէ «Արարատ»ը Հայաստան աշխարհին է, յստակ է ուրեմն որ «Արարատ լեռներ» բացատրութիւնը ակնարկութիւն է Արարատ լերան, ուր փորձած էր բարձրանալ Սուրբ Յակոբ Մծբնայ Հայրապետը Նոյեան տապանէն մասնիկ մը բերելու համար։

3) Ծննդոցի 10-րդ գլուխը կը ներկայացնէ Նոյի որդիներուն՝ Սեմի, Քամի եւ Յաբեթի սերունդները։ Հայերս Յաբեթի ժառանգորդներէն կը համարուինք։ Յաբեթ ունէր եօթը որդիներ (Ծն 10.2), որոնցմէ պէտք է առանձնացնել՝ Գոմերը։

Ծն 10.3-ին մէջ կը կարդանք. *«Գոմերին որդիները՝ Ասքանազ, Ռիփաթ եւ Թորգոմա էին»* (տե՛ս նաեւ՝ Ա.Մն 1.6)։ Լոյսի տակ պիտի բերեմ «Ասքանազ» եւ «Թորգոմա» անունները։ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան խօսելով «Ասքանազ» անունին մասին՝ կ'ըսէ. *«Հին ժամանակ Հայաստանի հիւսիսային կողմը սերունդ մը կար որ Ասքանազ կը կոչուէր։ Այս սերունդը հայ եւ վրացի ժողովուրդներու խառնուրդ մը կը համարուէր, եւ ճիշդ անոր համար ալ, թէ՛ հայերը եւ թէ՛ վրացիները իրենք զիրենք կը նկատեն սերած Ասքանազէն»։*

Կորիւնի «Վարք Մաշտոց»ի գոր-

ծին սկիզբը կը հանդիպինք «զԱսքանազեան» բառին[2], որ գործածուած է հայերուն համար. սա ինքնին կը բացայայտէ թէ մեր հայրերուն համոզումը եղած է այն՝ որ մեր ազգը սերած է Ասքանազէն:

Գալով Թորգոմա անունին, ան՛իկա յիշուած է նաեւ Թոկարմա ձեւով: Անցեալին Բարձր Հայքի արեւմուտքը ապրող հայ ցեղ մը կար որ կը կոչուէր՝ Թորգոմա, եւ անոր համար ալ երբեմն Հայաստանը կոչուած է՝ «Թորգոմա եր-

---

[2] Կորիւն, *«Վարք Մաշտոցի»,* [Թրգ.՝ Մանուկ Աբեղեանի], Երեւան, 1962, էջ 87:

կիր», եւ հայ ժողովուրդը՝ «Թորգոմա ազգ», կամ՝ «Թորգոմա ցեղ», կամ՝ «Թորգոմա տուն»: Նման բացատրութիւններու մեր Շարակնոցին մէջ կը հանդիպինք բազմաթիւ անգամներ: Մէկ-երկու օրինակներ: Թարգմանչաց տօնին առիթով երգուած շարականին մէջ կը կարդանք. *«Որ Երկոքումբք սուրբ Լուսաւորչօք տանըս Թորգոմայ, հաստատեցեր զեկեղեցիս Հայաստանեայց»:* Թարգմանչաց նուիրուած Մանկունքի շարականին մէջ կը կարդանք. *«Որով լուսաւորեցան ազգ որդւոց Թորգոմայ...»*[3]*:*

---

[3] *«Ձեռաց Շարակնոց»,* Անթիլիաս,

Ըսի, թէ մենք Յաբեթի ժառանգորդներէն կը համարուինք: Մովսէս Խորենացիի կազմած ազգացանկին համաձայն, Թորգոմը կը սերի Յաբեթէն (Յաբեթ-Գամեր-Թիրաս-Թորգոմ), իսկ Թորգոմէն կը սերի՝ Հայկը[4]: Խորենացի գործածելով զանազան աղբիւրներ, կը պարզէ Արամի եւ Արա Գեղեցիկի սերիլը Յաբեթի սերունդէն:

4) Յեսուին օրով երբ Տապանա-

1997, էջ 693-694 եւ 697:

[4] Մովսես Խորենացի, *«Հայոց պատմություն»*, [Խմբագիր՝ Գագիկ Սարգսյան], Երեւան, 1990, էջ 15:

կին հրաշքով Երիքովի պարիսպները կը կործանին, Քանանացիները կը յանձնուին Յեսուի եւ հարկատու կ'ըլլան անոր (Յես 17.13)։ Ըստ մեզի փոխանցուած պատմութեան, Իսրայէլացիներու եւ Քանանացիներու պատերազմի օրերուն, Քանանացիներէն ոմանք, մեր Սուր Նահապետին օրով կ'ապաստանին Հայաստան առաջնորդութեամբը Քանանիդասի, որմէ յառաջ եկած է Հայոց Քանանիդեանց կամ Գնթունեանց նախարարութիւնը (Մովսէս Խորենացի Ա. 19, Պտմ. եւ Ստա. Ա. 5)[5]։

---

[5] Մեսրոպ Եպիսկոպոս Նշանեան,

5) Երբ Նաբուգոդոնոսոր Երուսաղէմ արշաւեց, իրեն հետ նիզակակից եւ ուղեկից ունէր մեր հայրերէն՝ Հայկակ Բ.ը, որ վերադարձին Շամբատ անուն երեւելի գերի մը հետը Հայաստան բերաւ: Վաղարշակի օրով, Շամբատէն սերեցաւ Բագարատ իշխանը, որ պիտի ըլլար հիմնադիրը Բագրատունեաց նախարարութեան, եւ թագաւորներուն (Մովսէս Խորենացի Ա. ԻԲ):

6) Երբ Ասորեստանի Սենեքե-

«Պատմութիւն Երուսաղէմի», Ա. հատոր: Երուսաղէմ, 1931, էջ 10:

րիմ թագաւորը որոշեց Եգիպտոսի վրայ յարձակիլ, նախ ուզեց ճամբու ընթացքին Երուսաղէմը գրաւել: Բանակ դրաւ Լաքիսի մէջ եւ խիստ ու արհամարհական ոճով նամակ մը ղրկեց Յուդայի Եզեկիա թագաւորին: Թագաւորը եւ իրեն հետ Եսայի մարգարէն աղօթքի դիմեցին եւ Տիրոջ հրեշտակը 185.000 մարդ կոտորեց Սենեքերիմի բանակին մէջ: Սենեքերիմ թագաւորը ամօթահար՝ Նինուէ փախաւ, ուր սպաննուեցաւ իր որդիներուն՝ Ադրամելէքին եւ Սարասարին կողմէ: Այս երկու եղբայրները *«Արարատի երկիրը փախան»* (Դ.Թգ 19.35-37) Պարոյր

թագաւորին ժամանակ: Նոյն այս դրուագը կը կրկնուի Եսայի գրքին մէջ նաեւ, ուր դարձեալ կը հանդիպինք *«Արարատի երկիրը փախան»* բառերուն (Ես 37.38): «Արարատի երկիր» ըսելով յստակ է որ կ'ակնարկուի Հայաստանին: Գրաբարը բացորոշ կը դարձնէ ասիկա երբ «Արարատի երկիր» բառերուն փոխարէն կը գործածէ «Ի Հայս» բառը. *«Աղրամելէք եւ Սարասար որդիք նորա սպանին զնա սրով, եւ ինքեանք գնացին փախստական ի Հայս[6]»* (Ես 37.38):

---

[6] Կարեւոր է նկատի առնել հետեւեալը.- Թէ՛ Դ.Թգ 19.37-ին եւ թէ՛ Ես 37.38-ին

մէջ Եբրայերէնը ունի «Ցերկիրն Արարադայ» (**אֶרֶץ אֲרָרָט** - Artz arrt) բացատրութիւնը: Գալով Յունարէնի Եօթանասնից թարգմանութեան, որ կատարուեցաւ Եբրայերէն բնագիրէ Ք.Ա. շուրջ 250 թուին, հոն Ես 37.38-ին մէջ կը կարդանք. «Փախստական ի Հայս» (Յուն.՝ διεσωθησαν εις αρμενιαν), իսկ Դ.Թգ 19.37-ին մէջ կը կարդանք. «Ջերծան յերկիրն Արարադայ» (Յուն.՝ εσωθησαν εις Υην αραρατ): Ուշագրաւ է որ Եօթանասնիցի թարգմանութիւնը կատարողները Դ.Թգ 19.37-ին եւ Ես 37.38-ին մէջ արձանագրուած **אֶרֶץ אֲרָרָט** նոյն բառերը երկու տարբեր ձեւերով թարգմանած են, եւ այս իրողութիւնը

Աղրամելէք եւ Սարասար ժամանակի ընթացքին երեւելի անձնաւորութիւններ եղան Հայոց նախարարներուն մէջ: Աղրամելէքէն կը սերին Արծրունեաց եւ Գնու-

---

ուրիշ բան ցոյց չի տար եթէ ոչ այն՝ որ թարգմանիչներուն մտքին մէջ շատ յստակ էր որ «Արարատ» բացատրութեամբ կ'ակնարկուէր միայն ու միայն Հայաստան աշխարհին: Նկատառելի է նաեւ որ երբ մեր հայրերը 5-րդ դարուն Յունարէնի Եօթանասնից թարգմանութեան վրայով կատարեցին մեր ներկայ Գրաբար թարգմանութիւնը, պահեցին «Ցերկիրն Արարադայ» եւ «Ի Հայս» բառերուն տարբերութիւնը:

նեաց երկու նախարարութիւնները, իսկ Սարասարէն կը սերին՝ Սանասունք, այլ խօսքով՝ Սասունք (Մովսէս Խորենացի, Գիրք Ա. գլ. ԻԳ):

7) Ք.Ա. 587-ին, Բաբելոնի Նաբուգոդոնոսոր թագաւորը մեծ բանակով յարձակեցաւ Յուդայի թագաւորութեան վրայ եւ կործանեց անոր մայրաքաղաքը՝ Երուսաղէմը, եւ քանդեց տաճարը (Եր 52): Այս հանգրուանին տեղի ունեցաւ երկրորդ գերեվարութիւնը Յուդայի բնակիչներուն: Ք.Ա. 539-ին, Մարերու եւ Պարսիկներու Կիւրոս թագաւորը, հետը ունենալով այլ

երկիրներէ զանազան ցեղախումբեր, որոնց շարքին էին մեր նախահայրերէն՝ *«Արարատի ու Ասքանազի թագաւորութիւնները»*[7], յարձակեցաւ ու գրաւեց Բաբելոնը (տե՛ս Երեմիայի 51-րդ գլուխը, յատկապէս 27-րդ համարը)։

8) Եզեկիէլի 27-րդ գլուխին մէջ կը կարդանք Տիւրոսի մասին, որ վաճառականութեամբ իր ժամանակի ամենէն հարուստ քաղաքներէն էր։ Քաղաքը վաճառականական կեդրոն դարձնելու իմաս-

[7] Հին ժամանակ թագաւոր կը կոչուէին տոհմապետները, ցեղապետները։

տով, իրենց լայն նպաստը բերին Լիբանանը, Բասանը, Կիտացիներուն կղզիները, Եգիպտոսը եւ Յունաստանը իր շրջակայ կղզիներով: Եզ 27.14-ին մէջ կը կարդանք թէ Տիւրոսի վաճառանոցները Թորգոմի տունէն ձիեր, կառաձիեր եւ ջորիներ բերել կու տային: Սա կը պարզէ որ անցեալին, Հայաստանը, գոնէ իր արեւմտեան բաժինով բնակուած էր պատերազմասէր ու մարտունակ ժողովուրդով, եւ պատահական չէր որ երբ Մարերու ու Պարսիկներու Կիւրոս թագաւորը պիտի արշաւէր Բաբելոնի վրայ, Հայաստանէն հետը առաւ Թորգոմեան ցեղին պատկա-

նող կռուող Հայեր։

9) Ղուկաս խօսելով Հոգեգալուստի մասին, որ տեղի ունեցաւ Հրէաստանի Երուսաղէմ քաղաքին մէջ, կը յիշէ զանազան երկիրներէ եկող մարդիկը, որոնց կարգին նաեւ Հրէաստանցիները (Գրծ 2.9)։ Տերտուղիանոս (150-222) եւ Օգոստինոս (354-430) կը հաստատեն որ տուեալ համարին մէջ յիշուած «Հրէաստանցիներ» բառին փոխարէն պէտք է ըլլայ՝ «Հայաստանցիներ», եւ ասիկա բնական է, որովհետեւ անտրամաբանական պիտի ըլլար Ղուկասին կողմէ կատարուած այն հաստատումը,

թէ՝ Հրէաստանցիներ ալ եկած էին Երուսաղէմ: Երուսաղէմի բնակիչները արդէն Հրէաստանցի էին, ուստի չէր կրնար ըսուիլ որ Հրէաստանցիներ ալ եկած էին Երուսաղէմ:

10) Ժամանակներու աւարտին, Գոգին ու Մագոգին[8] գլխաւորու-

---

[8] Զարեհ Արք. Ազնաւորեան խօսելով «Գոգ» եւ «Մագոգ» անուններուն մասին՝ կ'ըսէ. *«Անոնք խորհրդանշական օրէն կը ներկայացնեն բոլոր այն ազգերը, որոնք Աստուծոյ ժողովուրդին թշնամութիւն պիտի ընեն վերջին ժամանակներուն»* (Յյտ 20.7, ծանօթագրութեան բաժին):

թեամբ վերջին ու մեծ պատերազմ մը տեղի պիտի ունենայ «Աստուծոյ ընտրեալներուն»[9] դէմ (Եզ 38.14-16): Այս պատերազմին, Գոգին ու Մագոգին միացող ազգերուն շարքին կը յիշուի նաեւ «Թորգոմի տունը» (Եզ 38.2-3, 6), որ Հայաստանն է, կամ հայ ազգը: Այս մասին կը խօսի Զարեհ Արք. Ազնաւորեան[10]:

---

[9] Ակնարկութիւնը Քրիստոսի հետեւորդներուն է, եւ ո՛չ թէ հրեաներուն, ինչպէս Հոգեգալստական շարժումի քարոզիչներ կ'ուսուցանեն:

[10] Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, «Սերտողութիւն Յայտնութեան Գիրքի», Մոնթրէալ, 2006, էջ 299:

11) Վերջապէս, յիշենք նաեւ որ Երկրորդականոն գիրքերէն[11] մէկուն մէջ եւս ունինք ակնարկութիւն մը Հայաստանին: Հոն կը կարդանք. *«Փախեան նոքա ի լերինս Հայոց»* (Տոբիթ 1.24):

Դրախտ

Առաջին ծանօթագրութեան մէջ

---

[11] Հետաքրքրական է գիտնալ որ Ս. Գրիգոր Տաթեւացի Երկրորդականոն գիրքերը կը բնորոշէ «Աստուածաշունչ գիրքեր» իբրեւ, իսկ մեր գործածած Աստուածաշունչի Կանոնին համար կը գործածէ «Աստուածակերտ գիրքեր» բացատրութիւնը:

բացատրեցի, թէ Հին Կտակարանին մէջ «դրախտ»ը նիւթական հասկացողութիւն ունի, իսկ Նոր Կտակարանին մէջ՝ կը վերաբերի Քրիստոսի անձին: Օրինակ, Յիսուս իրեն խաչակից եղող աւազակին կ'ըսէ. *«Վըստահ եղիր, այսօր ինծի հետ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»* (Ղկ 23.43): Շատ յստակ է որ հոս դրախտը նիւթական հասկացողութիւն չունի, այլ կ'ակնարկէ Քրիստոսի ներկայութեան: *«Ինծի հետ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»,* կը նշանակէ՝ *«իմ դրախտային ներկայութեանս մէջ պիտի ըլլաս»:* Պօղոս առաքեալ կը խօսի մինչեւ «երրորդ երկինքը» (Յունա-

րէն բնագիր) յափշտակուելուն մասին (Բ.Կր 12.2), եւ յաջորդող համարներուն մէջ «երրորդ երկինքը» կը կոչէ՝ «դրախտ» (Բ.Կր 12.3-4): «Երրորդ երկինք» կամ «դրախտ» բացատրութիւնները կը նշանակեն՝ *«Աստուծոյ անմիջական ներկայութիւնը»:* Թէպէտ հաստատեցի թէ Ծննդոցի մէջ յիշուած դրախտը նիւթական իմաստ ունի, բայց միաժամանակ պէտք է հաստատել թէ անիկա նաեւ հոգեւոր իմաստ ունի, եւ ակնարկութիւն է Քրիստոսի: Ուստի, երբ կը հաստատուի թէ Աստուած Ադամն ու Եւան Եդեմի պարտէզէն՝ դրախտէն դուրս դրաւ (Ծն

3.23), ճիշդ է որ կը հասկնանք թէ Աստուած զանոնք նիւթական մէկ պարտէզէ ուրիշ նիւթական պարտէզ մը փոխադրեց, նաեւ յստակ է որ հոս յիշուած Եդեմի պարտէզը կամ դրախտը ակնարկութիւն է նաեւ Քրիստոսի, եւ ուստի՝ զանոնք Եդեմի պարտէզէն, այլ խօսքով՝ դրախտէն դուրս դնել կը նշանակէ՝ զանոնք իր ներկայութենէն դուրս դրնել: Իրենց մեղանչումէն ետք, ալ չէին կրնար Կենաց Ծառէն ուտել (Ծն 3.22), այլ խօսքով՝ Քրիստոսի սէրը ճաշակել եւ անով կշտանալ, չէին կրնար իրենց յարաբերութիւնն ու հաղորդակցութիւնը պահել Քրիստոսի հետ,

եւ անոր համար իրենց դիմաց փակուեցաւ Կենաց Ծառին ճամբան (Ծն 3.24)։ Իսկ Կենաց Ծառը Քրիստոս ինքն է, *«որ կը գտնուի Աստուծոյ դրախտին մէջ»* (Յյտ 2.7)։ Յիշենք որ «դրախտ»ը Նոր Կտակարանին մէջ կոչուած է «երրորդ երկինք»։ Թէկուզ նիւթիս ծիրէն դուրս գամ, բայց շահեկան կը համարեմ յիշել, թէ համաձայն Աստուածաշունչին չորս երկինքներ գոյութիւն ունին։ Առաջին երկինքը օդային այն տարածութիւնն է ուր թռչունները կը թռչին. *«Երկինքի թռչուններուն...»* (Ծն 1.28, 7.3)։ Երկրորդ երկինքը անհուն երկնակամարն է, ուր կը գտնուին

արեւը, լուսինը, աստղերը եւ ամբողջ համաստեղութիւնը, եւ որ կը կոչուի «հաստատութիւն» (Ծն 1.8, 16-17)։ Այս երկրորդ երկինքին ականարկեց Պետրոս առաքեալ երբ ըսաւ, թէ *«մեծ շառաչիւնով պիտի չքանայ, երկնային մարմինները պիտի վառին եւ հալին»* (Բ.Պտ 3.10,12), երբ Տէրը երկրորդ անգամ յայտնուի։ Երրորդ երկինքը դրախտն է, ուր տարուեցաւ Յիսուսի աջին խաչուող աւազակը (Ղկ 23.43), եւ ուր յափշտակուեցաւ Պօղոս առաքեալ (Բ.Կր 12.2-4)։ Այս երրորդ երկինքն էր ուր յափշտակուեցան Ենովք եւ Եղիա։ Եւ ունինք չորրորդ երկին-

քը, որ Աստուծոյ «բնակութեան վայրն է»: Սողոմոն իր մէկ աղօթքին մէջ կը խօսի չորս երկինքներու մասին. *«Ահա երկինք[1] ու երկինքներու[2-3] երկինքը[4] քեզ չեն կրնար պարունակել. ո՛ւր կը մնայ այս իմ շինած տունս»* (Գ.Թգ 8.27): Այս երկինքին էր որ ակնարկեց Յիսուս երբ ըսաւ՝ *«ոչ ոք երկինք ելաւ՝ բացի Մարդու Որդիէն, որ երկինքէն իջաւ»:* Եւ այս երկինքին էր որ ակնարկեց Սողոմոն երբ ըսաւ՝ *«ո՞վ երկինք ելաւ ու իջաւ»* (Առ 30.4):

Երկինքի գահակալ Աստուածը՝ Քրիստոս, մեզ արժանի դարձնէ երկինքի ժառանգութեան: